

Варецька О.В.

"Компетенція" та "компетентність" як ключові поняття сучасної освіти

Варецька Олена Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Анотація. Автором показано актуальність компетентнісного підходу, застосування якого обумовлено соціально-економічними потребами сучасного суспільства, запитами бізнесу щодо змісту освіти, випуску грамотних професіональних спеціалістів. Вказано на необхідності висвітлення сутності понять "компетенція", "компетентність" з урахуванням їх розвитку у часі. Досліджено зміну поглядів щодо розуміння цих дефініцій з огляду на культурний контекст, організаційну культуру, соціокультурну практику та на раціоналістичний, конструктивістський й пояснювальний, поведінковий, функційний, багатомірний та цілісний підходи, які є корисними для розуміння характеру взаємодії знань, навичок, соціальних компетенцій і виконання професійної діяльності. Наголошено на вживанні понять "компетенція", "компетентність" як синонімів, або таких, що розходяться змістовно, зміні за останні десятиліття уявлень про компетентність від широкого тлумачення до конкретизації в контексті ефективності життєдіяльності людини, надзвичайній строкатості щодо їх значення та відсутності єдиного погляду на їх зміст. Вказано на визнанні кола компетенцій як бажаного результату освіти, формулюванні "чотирьох стовпів" (основних глобальних компетентностей), на яких ґрунтується освіта, визначенні 5-ти ключових компетенцій для подальшого навчання й вищої освіти. Окреслено основу групування підходів щодо розуміння компетентності. Наголошено на діяльнісній сутності компетентності, перенесенні акцентів з характеристики "знаю що?" (знання) на "знаю як?" (спосіб і характер дії), складності характеру цього явища та впливи середовища. Доведено відсутність єдиного тлумачення та наявність надзвичайної різноманітності поглядів щодо сутності понять "компетенція", "компетентність" в залежності від контексту, важливість урахування зв'язку між зростанням компетентності та системою цінностей.

Ключові слова: компетенція, компетентність, некомпетентність, кваліфікація, соціальна компетентність

Вступ. На сьогодні компетентнісний підхід визнано освітньою відповіддю на актуальні потреби сучасного суспільства, новим концептуальним орієнтиром щодо формування змісту освіти, підтверджено його можливості щодо задоволення потреб економіки в грамотних професіональних спеціалістах, сприяння їхньому особистісному й професійному розвитку. Від освіти очікують підготовленого фахівця, здатного вирішувати різноманітні проблеми різної складності на основі наявних знань, досвіду, особистісних якостей, компетентностей.

Короткий огляд публікацій за темою. Величезну кількість робіт науковців присвячено проблемам компетентнісної освіти. Серед зарубіжних вчених варто назвати Р. Боятциса, В. Ландшеєра, Д. МакКлелланда, А. Мейхью, Дж. Равена, Лайл Спенсер і Сайн Спенсер, Р. Хайгерті, Е. Шорт та ін. Ця проблема перебуває у колі уваги російських (В. Байденко, О. Бермус, В. Болотов, Е. Зеєр, І. Зимня, В. Краєвський, В. Серіков, І. Фрумін, А. Хуторський та ін.) й українських вчених (Н. Бібік, П. Бачинський, І. Гудзик, І. Драч, С. Калашнікова, Я. Кодлюк, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Слюсаренко, Т. Смагіна, М. Степко, Ж. Таланова, Г. Терещук та ін.).

Результати проведеного нами аналізу наукової літератури дають підстави констатувати, що на сьогодні ідеї компетентнісного підходу залишаються дискусійними з огляду на його переваги й недоліки, походження та новизну. Маючи підґрунтям накопичений до сьогодні міжнародний досвід, наукові теорії та практичні надбання, спірним залишаються питання щодо змісту його ключових понять "компетенція", "компетентність", розуміння яких покладається у сутність різноманітних компетентностей, зокрема й соціальної.

Мета статті. З'ясувати погляди науковців у часовому вимірі щодо змісту ключових понять "компетенція" та "компетентність" для подальшого дослідження нами сутності дефініції "соціальна компетентність вчителя початкової школи".

Матеріали і методи. Матеріали: філософська, психолого-педагогічна наукова література й державні документи галузі освіти. Методи дослідження – теоретичні: ретроспективно-порівняльний, логічний аналіз для з'ясування стану досліджуваної проблеми; систематизація, синтез, узагальнення – для розкриття сутності проблеми, формування понятійно-термінологічного апарату.

Результати та їх обговорення. Отже, головним стимулом для запровадження компетентнісного підходу в освіті стали вимоги бізнесу до професійного розвитку особистості. Таку думку знаходимо в Hummel H., Kirschner P., Vilsteren P.V., Wigman M. та ін. Вони стверджують, що при перекладі цього запиту на мову освітніх реалій і виникло поняття "компетентність", асоційоване з успішною поведінкою в нестандартних ситуаціях, неформалізованою взаємодією з партнерами, рішенням недовизначених або заплутаних завдань, оперуванням суперечливою інформацією, динамічними, складно інтегрованими процесами, управління якими вимагає теоретичного знання. Закономірно, що існує зацікавленість у такій поведінці особистості у кризових ситуаціях в економіці, освіті й культурі. Упевнені, що сутність понять "компетенція", "компетентність" як базових термінів компетентнісного підходу, неможливо досліджувати без урахування їх розвитку у часі.

Зазначимо, що становлення компетентнісного підходу "competence-based education"(CBE) у часовому вимірі на думку багатьох науковців (В. Байденко, І. Зимня, Н. Кузьміна, В. Куніцина, А. Маркова, Дж. Равен, Р. Уайт, Н. Хомський, А. Хуторський та ін.) відбувається у три етапи від введення у науковий обіг категорії "компетентність" до дослідження її як категорії освіти [7, с.14-17; 4].

Так, першому етапу (1960–1970 роки) притаманий початок з'ясування сутності понять "компетенція", "компетентність", відмінностей у їх вживанні як у смислового, так і граматичного значення (остання категорія розглядалась як якісна характеристика інди-

віда – високий рівень професіоналізму, заснований на саморегуляції, самоусвідомленні, розвинених соціальних навичках (Р. Уайт) та як уміння (Н. Хомський), використання поняття "компетентність" в деяких сферах (зокрема, сфера бізнесу, коли особистісні якості фахівця за важливістю й значущістю прирівнюються до набутих знань), у випадках з найбільш помітним розривом між отриманими знаннями та можливостями їх застосування в конкретних умовах (ситуаціях безпосереднього спілкування). При цьому, як зазначає І. Зимня, ці поняття й похідне "компетентний" (лат. *competens, competentis* належний, здібний) широко використовувалося у побуті, літературі, його зміст тлумачився у різних словниках як обізнаний, знаючий у певній галузі; має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про що-небудь [7].

Уже на цьому етапі, як слушно зауважує Л. Буркова [3], виявляється особлива характеристика компетентності – ситуативність (прояв за певних умов через дії людини в конкретних ситуаціях), Н. Хомським формулюється поняття "компетенції" (від лат. *competentis* – здібний) [за 7] стосовно до лінгвістики (система правил функціонування мови внутрішньо притаманних тому, хто говорить); з'ясовується фундаментальна відмінність між компетенцією (знанням своєї мови мовцем) і застосуванням (реальним використанням мови в конкретних ситуаціях), останнє з яких тільки в ідеалі є безпосереднім віддзеркаленням компетенції; зроблено слушний висновок, що саме "вживання" є проявом компетенції як "прихованого", потенційного і в реальності пов'язаного з мисленням, реакцією на використання мови, з навичками тощо, з самим мовцем, його досвідом (за Н. Хомським).

Другий етап (1970–1990 р.р.) за І. Зимньою [8] характеризується застосуванням категорії "компетенція" / "компетентність" в управлінні, керівництві, у навчанні спілкуванню, теорії й практиці навчання мови (особливо народної), розроблення змісту поняття "соціальні компетенції / компетентності" (без розрізнення), викладення розгорнутого тлумачення поняття "компетентності" у роботі Дж. Равена "Компетентність в сучасному суспільстві" (Лондон, 1984 р.). Зауважимо, що вчений не дав однозначного визначення поняття, розглядав його з позицій різних видів професійної діяльності. Так, він зазначав, що компетентність – явище, котре "складається з великої кількості компонентів (37 видів), більшість з яких більш-менш незалежні один від одного, ... деякі компоненти відносяться скоріш до когнітивної сфери, а інші – до емоційної..., ці компоненти можуть замінювати один одного у якості складових ефективної поведінки". У той же час, "види компетентності" є за сутністю "мотивованими здібностями". Найбільш важливими складовими компетентності Дж. Равен називає "схильність аналізувати явища і ситуації, враховувати попередній досвід, передбачати майбутні перепони, проявляти ініціативу, вести і бути тим, кого ведуть... для досягнення значущих цілей", а також особистісні характеристики, що піддаються розвитку, які можна змінювати й вдосконалювати [16, с. 201] у розвивальному середовищі. Серед умов такого середовища істотними вважаємо усвідомлення власних цінностей,

вирішення ціннісних конфліктів для майбутніх змін, пов'язаних із розвитком нових здатностей, нових моделей поведінки й нових знань.

Також цінною є думка науковця щодо зв'язку між зростанням компетентності та системою цінностей. Відтак "виявлення ціннісних орієнтацій індивіда, надання йому допомоги з метою більш чіткого їх усвідомлення, вирішування ціннісних конфліктів, оцінки альтернатив є основою будь-якої програми розвитку компетентності" [16, с. 152].

І. Зимня звертає увагу [8, с. 6] на широку представленість у різних видах компетентності категорій "готовність", "здатність", фіксацію таких психологічних якостей, як "відповідальність", "впевненість", а також якостей особистості (Н. Кузьміна, Л. Петровська та ін), професіоналізму.

У цей період у світі науковці досліджують компетентності й намагаються будувати на їх основі навчання, спрямоване на кінцевий результат (Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Петровська та ін.).

1990 рік вважають початком третього періоду (за І. Зимньою). Характеризується він впливами світових глобалізаційних процесів; актуалізацією необхідності швидкого реагування на виклики інформаційного суспільства (збереження демократичного відкритого суспільства, мультилінгвізм, мультикультура, нові вимоги ринку праці, розвиток комплексних організацій, економічні зміни та ін.) [G. Halasz, за 25, с. 11], на нові вимоги до якості освіти, підготовки фахівців; намаганням у широкому контексті визначити цілі сучасної освіти тощо. Властивим для цього періоду є: змістовна невизначеність поняття "компетенція", розуміння близькості його змісту до понятійного поля "знаю, як", ніж до поля "знаю, що", "вживання як компетенції в дії" (Н. Хомський, В. Хутмакер) [25], окреслення матеріалами ЮНЕСКО кола компетенцій, які запропоновано розглядати всіма як бажаний результат освіти; формулювання "чотирьох стовпів" – основних глобальних компетентностей, на яких ґрунтується освіта (навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити) (Ж. Делор, 1996), визначення 5-ти ключових компетенцій для подальшого навчання й вищої освіти (Берн, 27-30 березня, 1996), зокрема й соціальної [25].

У свій час І. Зимня зазначала, що освіта зіткнулася з нелегкою задачею, яка й сьогодні залишається неоднозначною, щодо визначення змісту основних понять компетентнісного підходу, розмежування ключових компетентностей та їхніх компонентів [8, с. 9].

У цьому контексті вважаємо доречним згадати одну з доповідей Райнхольда С. Йегера (Центр емпіричних педагогічних досліджень Університету Кобленц-Ландау) щодо семантичної динаміки поняття "компетенція", на яку також посиляється у своїй роботі В. Байденко [у кн.: 2, с. 30]. Зокрема поняття "компетенція" (від лат. *competentis* – здібний) застосовувалося у розумінні "впорядкований", "уповноважений", "легітимний" (з XIII ст.), як прив'язка органа влади до його функцій, повноважень, легітимності інститутів, органів, осіб тощо (з XVIII ст.), здатність оратора й слухача за допомогою обмеженого арсеналу комбінацій правил і базових елементів самостійно будувати й розуміти потенційно безкінечну безліч речень, зокре-

ма й нових, про які ніколи не чули (з робіт Н. Хомського, 1960), базова неуспадкована ні генетично, ні біологічно здібність, набута самим індивідом, тобто сформована внутрішньо в процесі самостійної мотивованої взаємодії з навколишнім світом (з праць White, 1959), ознака здібності особистості діяти таким чином, щоб стати здатною реалізувати наміри, досягти цілі, дотримуватися принципів дій, норм, правил, конкретних умов у відповідності до певної ситуації, діяти правильно й розумно (у сучасній інтерпретації, ймовірно німецькій, як зауважує В. Байденко), а професійна компетенція вживається з позиції фізичних, духовних резервів (потенціалу), в котрому особистість має потребу як в передумові для відповідального цілеспрямованого рішення задач і проблем, що постають, для оцінки знайдених рішень і подальшого розвитку власного підходу до типових дій. Для цього від особистості вимагається певна низка професійних, методичних, особистісних вимірів (з позицій Frey, Balzer&Renold, 2002) [у кн.: 2, с. 30].

Змістове наповнення особистісними складовими категорії "компетенція" знаходимо у роботі Р. Уайта "Motivation reconsidered: the concept of competence" (1959). На значення культурного контексту (відмінні національні риси, такі як раса, стать, вік і клас, тобто соціальне походження) (Cseh, 2003; Jeris и Johnson, 2004 та ін.), організаційної культури (Burgoyne, 1989; Canning, 1990; Kilcourse, 1994), які також впливають на розуміння компетентності, вказують зарубіжні науковці. Саме тому було зроблено ряд спроб (зокрема Boon и van der Klink, 2002 у США; Eraut, 1994 в Об'єднаному королівстві) дати визначення компетенції в термінах соціокультурної практики [24].

Більш того, Francoise Delamare Le Deist & Jonathan Winterton вказують на існування різних підходів до представлення сутності компетенції як раціоналістичний (створює абстрактний, вузький і спрощений опис компетенцій, який не може відобразити всю складність й різноманіття прояву компетенцій – в роботі Attewell, 1990; Norris, 1991; Sandberg, 1994), конструктивістський й пояснювальний (представлення феноменології про компетенції як результату контексту, в якому вона використовується), поведінковий (американська традиція; демонструє важливість індивідуальних особливостей і використання поведінкових компетенцій для оцінки "кращої роботи"), функційний (британська традиція; свідчить про цінність професійних стандартів функційних компетенцій та їх застосованості для робочого місця), багатомірний та цілісний підхід (Франція, Германия, Австрія; показує потенціал багатомірної і більш аналітичної концепції) [24]. Для нас цікавим є аналітичний висновок науковців, який полягає у тому, що цілісна типологія усіх вищеназваних підходів значно корисніша для розуміння характеру взаємодії знань, навичок і соціальних компетенцій, які є ключовими для виконання професійної діяльності. До компетенцій, необхідних для ефективної роботи, входять концептуальні (когнітивні, знання і розуміння) та операційні (функціональні, психомоторні та прикладні навички) компетенції. Компетенції, пов'язані з індивідуальною ефективністю також включають концептуальні (метакомпетенції,

разом з "learning to learn") та операційні (соціальні компетенції на основі поведінки й відносин).

У науковій літературі також існують думки що термін "компетенція" увійшов у науковий обіг зі світу промисловості як докладна характеристика професій (С. Шишов, В. Кальней), як загальна здатність фахівця мобілізувати в професійній діяльності свої знання, вміння, а також узагальнені способи виконання дій (С. Шишов); що поняття "компетенція" (competency) відноситься до поведінкових областей, а "компетентність" (competence або competency) до функціональних, використовуються вони непослідовно, переважно в літературі зі стратегії управління з 90-х років. Це, у свою чергу, надає особливого значення поняттю "ядерна компетенція" (Hamel і Prahalad, 1994) як ключовому організаційному ресурсу, який може використовуватися для отримання конкурентної переваги [24], як колективному знанню організації із координації різних виробничих навичок, вмінь та різноманітних технологічних потоків (Prahalad and Hamel, 1990) [за 24, с. 82].

Явище компетентності стало об'єктом посиленої уваги науковців після статті американського психолога Д. Мак-Клелланда "Тестувати компетентність, а не інтелект". Вона виявилася каталізатором наукових і практичних підходів у вивченні даного феномена в цілому, а також різних видів компетентності. Крім цього, за останні десятиліття уявлення про компетентність змінилися від широкого тлумачення до конкретизації в контексті ефективності життєдіяльності людини.

Отже, компетенція (competere, від лат.) – перекладається як домагатися; відповідати, підходити. Погляди науковців на сутність поняття "компетенція" суттєво різняться. Зокрема це: інтеграція знань, умінь, досвіду із соціально-професійною ситуацією, конкретно реальною діяльністю (Е.Зеєр), деякі внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, систем цінностей і відносин, які потім виявляються в компетентності людини) [15, с.9], освітня – інтегральна характеристика якості підготовки учня, пов'язана з його здатністю осмислено застосовувати комплекс знань, умінь і способів діяльності в певному міждисциплінарному колі питань [20], деяка відчужена, наперед задана вимога до освітньої (включаючи професійну) підготовки (Н.Кузьміна), сфера докладання знань, навичок, умінь якостей, які в комплексі допомагають людині діяти в різних, у тому числі й нових для неї, ситуаціях [13] та ін. Різноманітні словники подають це поняття як знання, досвід людини у певній галузі, що дають їй можливість глибоко розуміти сутність явищ, подій тощо або узаконене коло повноважень певного органу чи посадової особи. Як "системне утворення" особистості учня, яке є "компонентом його якості" (більшою мірою як потенції якості, ніж актуальне, адже актуалізація в усіх формах діяльності має неповний характер і не може замінити собою майбутню професійну діяльність) розглядає компетенцію А.Субетто [18]. Отриманий випускником в процесі навчання комплекс компетенцій, на думку науковця, тільки умовно можна вважати компетентністю (початковим рівнем компетентності).

Важливим є висновок Р. Мегера (візьмемо за основу) про те, що компетенції – невід’ємна частина підготовки й одночасно критерії успіху в повсякденній професійній діяльності. Їх вияв, розвиток – складові частини підготовки й одночасно базис розвитку особистості [28].

Зазначимо, що результатами широкої дискусії українських педагогів щодо запровадження компетентнісного підходу в національну систему освіти стало узгодження змісту терміну “компетенція” як кола повноважень певної організації, установи, особи. Компетенція є відчуженою від суб’єкта наперед заданою соціальною нормою освітньої підготовки учня, вчителя, іншого спеціаліста, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері (Н.Бібік)[20, с.26] У межах своєї компетенції особа може мати (або не мати) компетентність / компетентності у певній конкретній діяльності й відповідно бути компетентною (некомпетентною) з певних питань. Державним стандартом початкової загальної освіти (що важливо для нашого дослідження) компетенція формулюється як суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини [16]. Щодо Галузевих стандартів вищої освіти (ГСВО), то за Методичними рекомендаціями з розроблення їхніх складових (компетентнісний підхід) компетенція “включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті), а також предметна область, у якій індивід добре обізнаний і проявляє готовність до виконання діяльності” [13, с.11].

Як відомо, в науковому вжитку поруч з поняттям “компетенція” вживається й “компетентність”, які набувають синонімічного значення або розходяться змістовно (це закладено у 60-х роках ХХ ст). Варто зауважити, що в англійській мові вони є синонімами, що створює певну плутанину у зв’язку з непослідовним їх використанням (вкладання в поняття “компетенції” функційного (competence), але використання у поведінковому значенні – competencies (Snyder і Ebeling, 1992). Зарубіжні науковці також використовують термін “competency”, говорячи про професійні компетенції (Voam і Spragow, 1992; Mitranі з співавт., 1992; Smith, 1993), або розглядають другий термін як синонім (Brown, 1993, 1994) та ін. [24]. Тотожного значення вони набувають з огляду на практичну спрямованість компетенцій у дослідженнях більшості зарубіжних і вітчизняних науковців.

Щодо цих двох понять, то, наприклад, Н. Хомський фундаментально розрізняв компетенції (знання своєї мови тими, хто говорить – слухає) і вживання (реальне використання мови у конкретних ситуаціях, компетенція в дії) [21]. І. Зимня також розмежує поняття “компетенція” і “компетентність” – як потенційне – актуальне, когнітивне – особистісне [за 14] (для нашого дослідження важливим є розмежування вище означених понять). Як потенційне, когнітивне (компетенції) – внутрішні, приховані психологічні новоутворення: знання, уявлення, програми (алгоритми) дій, системи цінностей і ставлень, які в подальшому вияв-

ляються в компетентностях людини (актуальному, особистісному). Компетентність І.Зимня розуміє як комплекс компетенцій, що визначають зміст даної компетентності, актуальні, діяльнісні прояви компетенцій, які стають особистісними якостями, властивостями людини [14, с.9], досвід соціально-професійної життєдіяльності [14], актуальну, прижиттєво сформовану, інтелектуально і особистісно обумовлену інтегровану особистісну якість, що ґрунтується на знаннях, виявляється в діяльності та поведінці людини [14], соціально-професійну характеристику, яка має знанневу основу. Особистісна характеристика компетентності вказує на її зв’язок з мотивами [14, с.9]. При цьому, актуальні компетентності науковцем розглядаються як єдність компонентів: готовність до прояву компетентності, знання її змісту, досвід її прояву у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях, ставлення до змісту компетентності та об’єкту її докладання, емоційно-вольова регуляція процесу й результату прояву компетентності [14, с.10].

На підставі робіт І. Зимньої, К. Абульханової, А. Субетто та інших А. Тимошенко й Н. Шмоніна доходять висновку, що компетентність є актуалізованим комплексом компетенцій, яка відноситься до категорії актуального, або реальної якості і формується головним чином за межами вузу в міру накопичення досвіду у відповідній професійній діяльності (що для нашої роботи представляє важливість). Вона є динамічною якістю людини-професіонала, що “рухається” від початкового рівня, закладеного в системі вищої професійної освіти, до майстерності як вищої форми компетентності.

Варто зупинитися на деяких визначеннях поняття “компетентність”, які мають різну акцентуацію. Зокрема, публікаціями ЮНЕСКО поняття “компетентність” трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, що застосовуються у повсякденному житті [26]. Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI) тлумачив це поняття як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. Спостерігаємо поєднання двох попередніх визначень, включення до змісту навичок, відношень й уточнення призначення діяльності, функцій щодо досягнення певних стандартів у галузі професії або виду діяльності (Spector J. Eric), об’єднання складових освіти як теоретичних знань й практичних умінь, формування змісту освіти, з орієнтацією на результат навчання (Н. Северина), структурованість (організованість) спеціальним шляхом наборів знань, умінь, навичок, ставлень, які набуті в процесі навчання й дозволяють визначати, ідентифікувати, вирішувати проблеми професійної діяльності незалежно від контексту, ситуації (А. Семенова).

Як свого роду “коктейль навичок, притаманний кожному індивіду, в якому поєднуються кваліфікація в строгому сенсі цього слова, соціальна поведінка, здатність працювати в групі, ініціативність і любов до ризику” розглядається компетентність Міжнародною комісією з освіти ЮНЕСКО [6].

У той же час, Дж. Равен вважав її специфічною здатністю, що необхідна для ефективного виконання

конкретної дії в конкретній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, усвідомлення відповідальності за свої дії [16].

Науковцями також акцентувалося на здатності до вирішення завдань і готовності до своєї професійної ролі в тій чи іншій сфері діяльності (О.Бермус) з конкретизацією видів діяльності (складні поліфункціональні, поліпредметні, культурородоцільні) (О. Пометун)].

Зазначимо, що І. Бех вважав недоцільним ототожнювати з відповідними компетентностями навчальні здібності (знання й уміння). Останні необхідно трансформувати у життєві компетентності. Розуміючи сутність поняття "компетентність" як досвідченість суб'єкта у певній життєвій сфері, він наполягав, що саме змістовий наголос на досвідченості має бути взятий на концептуальне "озброєння", а не на обізнаність, поінформованість суб'єкта у певній галузі (як це переважає) [1].

Н. Кузьміна (1990) визначила компетентність як "властивість особистості" [9, с. 90], А. Хуторський – вбачає її квінтесенцією цільових, змістових, смислових, творчих, емоційних, ціннісних характеристик особистості [23, с. 119], С. Гончаренко розкриває її як результат набуття компетенцій, який передбачає особисту характеристику, ставлення до предмета діяльності [5, с. 231], а І. Гнатишин – як важливий результат професійної підготовки сучасних фахівців, що є особливою якістю фахівця і визначається його включенням до професійної діяльності [4, с. 213]. У той же час Р. Мільруд тлумачить компетентність як комплексний особистісний ресурс, який дає можливість ефективною взаємодією з навколишнім світом в тій чи іншій області і залежний від взаємодії різних компетенцій людини [13], а Ю. Татур [19] відносно фахівця з вищою освітою – як прояв ним на практиці прагнень і здатності (готовності) реалізувати свій потенціал для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значимість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення. З огляду на вище зазначене, а також визначення компетентності Р.Мільрудом й Ю.Татуром маємо стверджувати, що розвиток компетентностей, зокрема й соціальної, вчителя початкової школи здійснюється у професійній діяльності під впливом соціуму, у якому відбувається життя педагога-професіонала. У цьому контексті набуває значення соціальна сутність феномену "компетентність", а також навчання педагога протягом життя, зокрема у системі післядипломної освіти.

Для нашого дослідження важливими є результати спеціального методологічного семінару НАПН України (2008), за якими педагогічною спільнотою компетентність було визначено інтегрованою категорією, що виражає сформовану насамперед засобами освіти здатність індивіда успішно розв'язувати загальні і специфічні проблеми як у трудовій діяльності в якості фахівців, так і в суспільному житті в якості громадян. При цьому, набори компетентностей охоплюють знання, уміння, навички, особистісні якості, необхідні для виконання індивідом економічних і соціальних функцій [17, с. 349]. Маємо також враховувати визна-

чення змісту цього поняття Методичними рекомендаціями з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід), за якими компетентність – інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника вузу для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності. Зазначимо, що для цілей Національної рамки кваліфікацій термін кваліфікація вживається у наступному значенні: компетентність / компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості [12, с. 11].

Значущим також є тлумачення поняття вченими, які досліджують проблеми початкової школи. Зокрема, Т. Байбара зазначає, що компетентність – це володіння учнем компетенцією, що поєднується з його особистісним ставленням до неї і до предмета діяльності [20, с. 31] й висновок Н.Бібік щодо цілісності компетентності (тобто ні знання, ні вміння, ні досвід діяльності самі по собі не є компетентністю), з яким ми повністю погоджуємося [20, с. 26]. Узгоджена категорія стала основою для положень Державного стандарту початкової загальної освіти. У ньому компетентність формулюється як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці [15].

Таким чином, на сьогодні не вироблено єдиного погляду на сутність поняття "компетентність", а спостерігається надзвичайна строкатість щодо його значення. В основу групування підходів науковці покладають компетенції, теоретичні знання та практичні уміння, обізнаність, досвідченість, здатність, зокрема й інтегровану, готовність, ставлення, властивості, характеристики особистості, зокрема мотиваційну, результат освіти, підготовки, компетенції та ін. Більшість дослідників наголошує на діяльнісній, актуальній сутності компетентності, перенесенні акцентів з характеристики "знаю що?" (знання) на "знаю як?" (спосіб і характер дії), на складності характеру цього явища [14], на впливі середовища. Доречним буде твердження А. Хуторського, що компетентність завжди передбачає цілий спектр особистісних якостей людини (від смислових, пов'язаних із цілепокладанням до рефлексивно-оцінних, що дають відповідь наскільки успішно застосовується певна компетентність у житті), має особистісне забарвлення, адже вона містить когнітивну, операційно-технологічну, мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову складові [23].

У свій час І. Зимня згрупувала сформульовані раніше види компетентностей за трьома підставами: суб'єкт, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, діяльність [8], а В. Луговий виокремив чотири групи підходів до визначення зазначених понять. Зокрема:

1. Компетентність та компетенція розглядаються як тотожні поняття та вживаються як синоніми за законами випадковості.
2. Компетентність (компетентності та компетенція (компетенції) використовуються для позначення різних

груп особистісних якостей за цільовими критеріями (знання, уміння).

3. Компетентність – певна загальна характеристика особи, яка складається з окремих компетенцій (компетентність – загальна, компетенції – частини, які є складовими цілого – компетентності).

4. Компетентність – інтегральна характеристика особи, яка розкладається на диференціальні компетентності (загальна компетентність складається з окремих частинних компетентностей). Поняття "компетенція" (компетенції) набуває значення юридичного характеру як певних повноважень, наданих особі для виконання покладених на неї функцій [10].

Саме на це – четверте тлумачення ми будемо опиратися у подальших дослідженнях феномену компетентностей, зокрема й соціальної компетентності вчителя початкової школи.

Важливим, на наш погляд є виокремлення чотирьох базових характеристик поняття "компетентність", серед яких: контекстне, ситуативне [20, с. 37] використання компетентності (у конкретній навчальній, соціальній ситуації); уживання поняття у значенні результату (характеризує те, що може зробити індивід, а не описує чи розповідає про процес, під час якого він набув цю компетентність, наприклад, учень не показує, що саме він уміє, а розповідає "я читав, я писав..."); стандартизованість (для вимірювання здатності індивіда користуватися компетентністю потрі-

бні чітко визначені та затверджені стандарти); застосування компетентності як міри того, що індивід може зробити у конкретно визначений час (І. Локшина). При цьому варто виходити з наступного: кожна із компетентностей характеризує ту чи іншу реалізаційну здатність людини – спроможність до самореалізації, реалізації життєвих цілей, розв'язання певних завдань (В. Луговий) [11, с. 14].

Висновки. Таким чином, на сьогодні не вироблено єдиного тлумачення, а спостерігається надзвичайна строкатість щодо сутності понять "компетенція", "компетентність" в залежності від контексту. В основу групування підходів науковці покладають різні дефініції.

Більшість дослідників акцентує на діяльній, актуальній сутності компетентності, перенесенні акцентів з характеристики "знаю що?" (знання) на "знаю як?" (спосіб і характер дії), на складності характеру цього явища, на впливі середовища. Серед усіх підходів у подальших дослідженнях (зокрема й соціальної компетентності вчителя початкової школи) ми візьмемо за основу четверте тлумачення компетентності (за В. Луговим) як інтегральної характеристики особи, яка розкладається на диференціальні компетентності, а поняття "компетенція" – у значенні юридичного характеру як певних повноважень, наданих особі для виконання покладених на неї функцій.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бех І.Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Е-ресурс]. – Режим доступу: <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
Bekh I.D. Kompetentniysniy pidkhid u suchasniy osviti [E-source]. – Acces mode: http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html
2. Болонский процесс: Результаты обучения и компетентностный подход (книга-приложение 1) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В.И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 536 с.
Bolonskiy protsess: Rezul'taty obucheniya i kompetentnostnyy podkhod (kniga-prilozheniye 1) / Pod nauch. red. d-ra ped. nauk, professora V.I. Baydenko. – M.: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2009. – 536 s.
3. Буркова Л.В. Соціомічні професії: інноваційна підготовка спеціалістів у вищих навчальних закладах: монографія / Л.В. Буркова. – К.: Інформаційні системи, 2010. – 278 с.
Burkova L.V. Sotsionomichni profesii: innovatsiynna pidgotovka spetsialistiv u vishchikh navchal'nikh zakladakh: monografiya / L.V. Burkova. – K.: Informatsiyni sistemi, 2010. – 278 s.
4. Гнатишин І.Л. Професійна компетентність сучасного фахівця: ключові фактори становлення професійної майстерності [Е-ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.ks.ua/konfer/articles/1/5.pdf>
Hnatyshyn I.L. Profesiynna kompetentnist suchasnoho fakhivtsya: klyuchovi faktory stanovlennya profesiynoyi maysternosti [E-source]. – Acces mode: http://academy.ks.ua/konfer/articles/1/5.pdf
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / [С.У. Гончаренко]. – 2-ге вид., доп. й випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
Goncharenko S.U. Ukraïns'kiy pedagogichniy yentsiklopedichniy slovník / [S.U. Goncharenko]. – 2-ge vid., dop. y vipr. – Rívne: Volins'ki oberegi, 2011. – 552 s.
6. Доклад международной комиссии по образованию, представленный ЮНЕСКО "Образование: сокрытое сокровище". – М.: ЮНЕСКО, 1997.
Doklad mezhdunarodnoy komissii po obrazovaniiyu, predstavlennoy YUNESKO "Obrazovaniye: sokrytoye sokrovishche". – M.: YUNESKO, 1997.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
Zimnyaya I.A. Klyuchevyye kompetentnosti kak rezul'tativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. Avtorskaya versiya. – M.: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2004. – 42 s.
8. Зимняя И.А. Единая социально-профессиональная компетентность выпускника университета: понятие, подходы к формированию и оценке: Раздаточный материал для проведения занятий. / Федеральное агентство по образованию. Государственный технологический университет "Московский институт стали и сплавов" – Москва, 2008. – 54 с.
Zimnyaya I.A. Yedinaya sotsial'no-professional'naya kompetentnost' vypusknika universiteta: ponyatiye, podkhody k formirovaniyu i otsenke: Razdatochnyy material dlya provedeniya zanyatiy. / Federal'noye agentstvo po obrazovaniiyu. Gosudarstvennyy tekhnologicheskyy universitet "Moskovskiy institut stali i splavov" – Moskva, 2008. – 54 s.
9. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М: Высшая школа, 1990. – 119 с.
Kuz'mina N.V. Professionalizm lichnosti prepodavatelya i мастера proizvodstvennogo obucheniya. – M: Vysshaya shkola, 1990. – 119s.
10. Луговий В.І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс / В.І. Луговий // Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – К., 2009. – С. 8-13.

- Lugoviy V.I. *Kompetentnosti ta kompetentsii: ponyattévo-termínologichniy diskurs / V.I. Lugoviy // Pedagogika vishchoi shkoli: metodologiya, teoriya, tekhnologii.* – K., 2009. – S. 8–13.
11. Луговий В.І. Запровадження компетентнісного підходу у вищій освіті – вимога часу / В.І. Луговий // Міжнародна виставка "Сучасні навчальні заклади – 2010": офіційний каталог виставки. – К.: 2010. – С. 14.
- Lugoviy V.I. *Zaprovadzhennya kompetentnitsnogo pidkhodu u vishchii osviti – vimoга chasu / V.I. Lugoviy // Mizhnarodna vistavka "Suchasni navchal'ni zakladi – 2010": ofitsiyniy katalog vistavki.* – K.: 2010. – S. 14.
12. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід) // Укладачі: В.Л. Гуло, К.М. Левківський, Л.О. Котоловець, Н.І. Тимошенко, В.П. Погребняк, А.В. Гончарова, М.О. Присенко, М.В. Симонова, Н.В. Крошко – К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2013. – 92 с. *Metodichni rekomendatsii z rozroblennya skladovikh galuzevikh standartiv vishchoi osviti (kompetentnitsniy pidkhid) // Ukladachi: V.L. Gulo, K.M. Levkivskiy, L.O. Kotolovets, N.I. Timoshenko, V.P. Pogrebnyak, A.V. Goncharova, M.O. Prisenko, M.V. Simonova, N.V. Kroshko –K.: Institut innovatsiynikh tekhnologii i zmistu osviti MON Ukraini, 2013. – 92 s.*
13. Мильруд Р.П. Компетентность в изучении языка // Иностраный язык в школе. 2004. – № 7.
- Mil'rud R.P. *Kompetentnost' v izuchenii yazyka // Inostranny yazyk v shkole.* 2004. – № 7.
14. Осваиваем социальные компетентности / под ред. И.А. Зимней. – М.МПСИ; Воронеж, МОДЭК, 2011. – 529 с.
14. *Osvaivayem sotsial'nyye kompetentnosti / pod. red. I.A.Zimney. – M.MPSI; Voronezh, MODEK, 2011. – 529 s.*
15. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова Кабінет Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462 [Е-ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>
- Pro zatverdzhennya Derzhavnogo standartu pochatkovoï zagal'noi osviti. Postanova Kabinét Ministriv Ukraini vid 20 kvitnya 2011 r. № 462 [E-source]. – Acces mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF*
16. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М.: "Когито-Центр", 2002. – 396 с.
- Raven Dzh. *Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyavleniye, razvitiye i realizatsiya / Per. s angl. – M.: "Kogito-Tsentr", 2002. – 396 s.*
17. Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. – К.: Педагогічна думка, 2009. – С.349.
- Realizatsiya evropeys'kogo dosvidu kompetentnitsnogo pidkhodu u vishchii shkoli Ukraini: materialy metodologichnogo seminaru. – K.: Pedagogichna dumka, 2009. – S.349.*
18. Субетто А.И. Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций / А.И. Субетто. – СПб.-М.: Исследоват. Центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 726 с.
- Subetto A.I. *Ontologiya i epistemologiya kompetentnostnogo podkhoda, klassifikatsiya i kvalimetriya kompetentsiy / A.I. Subetto. – SPb.-M.: Issledovat. Tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2006. – 726 s.*
19. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и пректировании стандартов высшего профессио-
- нального образования: материалы ко второму заседанию методол. семинара: авторская версия / М-во образования и науки РФ; Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов Моск. гос. ин-та стали и сплавов (технол. ун-та); Кафедра упр. качеством высш. образования. – М., 2004. – 16 с.
- Tatur Yu.G. *Kompetentnostnyy podkhod v opisanii rezul'tatov i prektirovanii standartov vysshego professional'nogo obrazovaniya: materialy ko vtoromu zasedaniyu metodol. seminaru: avtorskaya versiya / M-vo obrazovaniya i nauki RF; Issled. tsentr problem kachestva podgot. spetsialistov Mosk. gos. in-ta stali i splavov (tekhnol. un-ta); Kafedra upr. kachestvom vyssh. obrazovaniya. – M., 2004. – 16 s.*
20. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / Укл. О.В.Онопрієнко. – Донецьк: Каштан, 2011. – 98 с.
- Formuvannya klyuchovykh i predmetnykh kompetentnostey molodshykh shkolyariv u navchal'nomu protsesi: teoretychni aspekty: Daydzhest 1 / Ukl. O.V.Onopriyenko. – Donetsk: Kashtan, 2011. – 98 s.
21. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. – М., 1972 [Е-ресурс]. – Режим доступу: // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/homsk/
- Khomskiy N. *Aspekty teorii sintaksisa. – M., 1972 [E-source]. – Acces mode: // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/homsk/*
22. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: Технология конструирования // Народное образование. – 2003. – №5. – С. 55-61.
- Khutorskoy A.V. *Klyuchevyye kompetentsii: Tekhnologiya konstruirovaniya // Narodnoye obrazovaniye. – 2003. – №5. – S. 55-61.*
23. Хуторской А.В. Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования / А.В. Хуторской, Л.Н. Хуторская // Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода: Межвузовский сб. науч. тр. [Под ред. А.А. Орлова]. Тула: Изд-во Тульского гос. пед. ун-та им. Л.Н.Толстого, 2008. – Вып. 1. – С. 117-137.
- Khutorskoy A.V. *Kompetentnost' kak didakticheskoye ponyatiye: soderzhaniye, struktura i modeli konstruirovaniya / A.V. Khutorskoy, L.N. Khutorskaya // Proyektirovaniye i organizatsiya samostoyatel'noy raboty studentov v kontekste kompetentnostnogo podkhoda: Mezhvuzovskiy sb. nauch. tr. [Pod red. A.A.Orlova]. Tula: Izd-vo Tul'skogo gos. ped. un-ta im. L.N.Tolstogo, 2008. – Vyp. 1. – S. 117-137.*
24. Francoise Delamare Le Deist & Jonathan Winterton .Что такое компетенции? // Human Resource Development International (Міжнародний розвиток людських ресурсів) – 2009, March. – Vol. 8 – №1. – С. 27 – 46 (переклад: Я.Ю. Спугаєв).
25. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe//Report of the Symposium. Berne, Switzezland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a //Secondary Education for Europe Strasburg, 1997.
26. Ruchen Dominique S. Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society. – Hogrefe & Huber Publishers, Germany, 2003. – 206 p.
27. Spector J. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syra-cuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification / J. Spector, Michael-de la Teja, Ileana. – N.Y., 1996. – 123 p.
28. Die Universität Koblenz-Landau // Available at: http://www.uni-koblenz-landau.de/landau/fb5/Studieninfos_LA

Varetska O.V. "Competense" and "competence" as the key concepts of modern education

Abstract. An author is show actuality of competence approach, application of that is conditioned by the socio-economic necessities of modern society, queries of business to maintenance of education, producing of literate professional specialists. It is indicated on the necessity of illumination of essence of concepts "competense", "competence" taking into account their development in time. The change of looks is investigational to understanding of these definitions taking into account a cultural context, organizational culture, sociocultural practice and rationalistic, constructivism and explanation, behavioral, functional, multidimensional and integral approaches, that are useful to understanding of character of cooperation of knowledge, skills, social competenses and implementation of professional activity. The use of concepts is marked "competense", "competence" as synonyms or going away richly in content, change for the last decades of ideas about a competence from wide interpretation to the specification in the context of efficiency of vital functions of man, absence of single look to their maintenance and emergency brindle of their value. It is indicated on confession of circle of competenses as the desired result of education, formulation of "four pillars" (basic global competenses) that there is base on education, determination of 5 key competenses for the further educating and higher education. Bases of groupment of going are certain near understanding of competence. Marked activity essence of competence, (the transfer of accents from description do I "know that"? (economy of knowledge) on do I "know as"? (method and character of action)), complications of character of this phenomenon and influence of environment. Absence of single interpretation and presence of emergency variety of looks are well-proven in relation to essence of concepts "competense", "competence" depending on a context, importance of account of connection between the height of competence and system of values.

Keywords: *competense, competence, incompetence, qualification, social competence*

Варецкая Е.В. "Компетенция" и "компетентность" как ключевые понятия современного образования

Аннотация. Автором показана актуальность компетентностного подхода, применение которого обусловлено социально-экономическими потребностями современного общества, запросами бизнеса к содержанию образования, выпуску грамотных профессиональных специалистов. Указано на необходимость освещения сущности понятий "компетенция", "компетентность" с учетом их развития во времени. Исследовано изменение взглядов на понимание этих дефиниций с учетом культурного контекста, организационной культуры, социокультурной практики и рационалистического, конструктивистского и пояснительного, поведенческого, функционального, многомерного и целостного подходов, которые являются полезными для понимания характера взаимодействия знаний, навыков, социальных компетенций и выполнения профессиональной деятельности. Отмечено употребление понятий "компетенция", "компетентность" в качестве синонимов или расходящихся содержательно, изменение за последние десятилетия представлений о компетентности от широкого толкования к конкретизации в контексте эффективности жизнедеятельности человека, отсутствие единого взгляда на их содержание и чрезвычайная пестрота их значения. Указано на признании круга компетенций как желаемого результата образования, формулировке "четырёх столпов" (основных глобальных компетенций), на которых основывается образование, определении 5-ти ключевых компетенций для дальнейшего обучения и высшего образования. Определены основы группировки подходов к пониманию компетентности. Отмечены деятельностная сущность компетентности, (перенос акцентов с характеристики "знаю что?" (экономика знаний) на "знаю как?" (способ и характер действия)), сложность характера этого явления и влияние среды. Доказано отсутствие единого толкования и наличие чрезвычайного разнообразия взглядов относительно сущности понятий "компетенция", "компетентность" в зависимости от контекста, важность учета связи между ростом компетентности и системой ценностей.

Ключевые слова: *компетенция, компетентность, некомпетентность, квалификация, социальная компетентность*